NÂNG CAO HIỆU QUẢ CÔNG TÁC HỎI CUNG BỊ CAN TRONG ĐIỀU TRA VỤ ÁN BUÔN LẬU

NGUYỄN NAM HẢI*

Hiện nay, tình hình tội phạm buôn lậu đang diễn biến phức tạp, dẫn đến công tác điều tra vụ án buôn lậu trở nên khó khăn hơn. Hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu là một biện pháp điều tra quan trọng, không chỉ giúp Cơ quan điều tra thu thập chứng cứ chứng minh sự thật vụ án mà còn cả những thông tin có ý nghĩa với công tác điều tra và phòng ngừa tội phạm.

Từ khóa: Hỏi cung bị can, buôn lậu, điều tra.

Ngày nhận bài: 15/6/2022; Biên tập xong: 22/6/2022; Duyệt đăng: 22/6/2022

Smuggling crime has been becoming more complicated that causes difficulties in investigation. In which, suspects interrogation is an important investigation method to collect not only evidence to prove the fact of the case but also valuable information for investigation and smuggling crime prevention.

Keywords: Suspects interrogation, smuggling, investigation.

1. Đặc điểm tình hình có liên quan đến hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu

Buôn lậu là một trong những tội phạm lâu đời nhất trong các tội phạm về kinh tế, các nhà lý thuyết về tội phạm học chỉ ra rằng bắt đầu từ khi vua nước Anh đánh thuế vào rượu Whisky của Scotland thì tội phạm buôn lậu bắt đầu xuất hiện trên thế giới. Khoa học hình sự của tất cả các nước, các khu vực đều rất quan tâm đến nâng cao hiệu quả đấu tranh chống tội phạm này. Buôn lậu là tội phạm hết sức nguy hiểm vì nó lũng đoạn thị trường, cản trở sự điều tiết vĩ mô về hàng hoá. Những năm gần đây, buôn lậu càng trở nên nguy hiểm hơn vì càng ngày nó càng xâm phạm trắng trợn lợi ích kinh tế của các quốc gia, tha hoá một loạt cán bộ trong hệ thống có chức năng quản lý như thuế quan, xuất nhập khẩu hàng hoá. Hệ thống chống buôn lậu của các nước trên thế giới trong nhiều năm trở lại đây luôn có sự bàn bạc thống nhất, có những hội thảo quốc tế, khu vực nhằm ngăn chặn tội phạm này. Các cơ quan chức năng của châu Á, châu Âu, Hoa Kỳ, Liên minh Hải quan toàn cầu đều chú ý rất nhiều đến việc nâng cao kỹ năng để chống lại tội phạm đặc biệt này, từ việc cung cấp tình báo hải quan đến sử dụng đặc tình ngoại biên, sử dụng các giải pháp kỹ thuật (GPS) để kiểm tra đường đi của các phương tiện nhằm tăng cường năng lực tại các sân bay, cửa khẩu.

Để xác định được rõ những nội dung liên quan đến thủ đoạn buôn lậu, hàng hoá buôn lậu, đối tượng buôn lậu, tổ chức của tội phạm buôn lậu thì hỏi cung bị can là một biện pháp có vai trò hết sức quan trọng, được các lực lượng chức năng thực hiện một cách nghiêm túc và mang lại hiệu quả cao. Thực tiễn đấu tranh chống buôn lậu ở nước ta từ năm 2012 đến hết năm 2021, lực lượng Cảnh sát kinh tế đã phát hiện, xử lý 49.785 vụ buôn lậu, trong đó khởi tố 2.419 vụ án (chiếm tỉ lệ 4,86%)

** Thạc sĩ, Thiếu tá, Giảng viên Khoa Cảnh sát điều tra, Học viện Cảnh sát nhân dân*

với 4.063 đối tượng buôn lậu, trung bình mỗi năm điều tra, xử lý 219 vụ án, 406 bị can[1]. Khảo sát 300 vụ án buôn lậu điển hình với 836 bị can trong điều tra vụ án buôn lậu do lực lượng Cảnh sát kinh tế toàn quốc tiến hành điều tra từ năm 2011 đến hết năm 2020, kết quả như sau:

Về giới tính: Có 712 bị can nam chiếm 85,16%; 124 bị can nữ, chiếm tỷ lệ 14,84%. Trong các đường dây buôn lậu, bị can nam thường ở vai trò cầm đầu, chủ mưu, vận chuyển, bốc xếp hàng hóa buôn lậu còn các bị can nữ thường ở vị trí kế toán, ghi chép hàng hóa buôn lậu. Tuy nhiên, cũng có những vụ buôn lậu có bị can nữ cầm đầu, chủ mưu như vụ án buôn lậu thuốc bắc xảy ra tại Lạng Sơn, Hà Nội và một số tỉnh phía Bắc do Cục Cảnh sát kinh tế khám phá năm 2019, đường dây buôn lậu do bị can Nguyễn Thị Ngân đóng vai trò cầm đầu, chủ mưu.

Về độ tuổi: Bị can dưới 18 tuổi có 8 bị can, chiếm tỉ lệ 0,96%; bị can từ 18 đến 30 tuổi có 489 bị can, chiếm tỉ lệ 58,49%; bị can từ 30 đến 45 tuổi có 253 bị can, chiếm tỉ lệ 30,26%; bị can trên 45 tuổi có 86 bị can, chiếm tỉ lệ 10,29%.

Về trình độ văn hóa: 133 bị can, chiếm tỷ lệ 15,9%, chỉ mới học hết tiểu học; 224 bị can, chiếm tỷ lệ 26,79%, học hết trung học cơ sở; 358 bị can, chiếm tỷ lệ 42,8%, học hết trung học phổ thông; còn lại 121 bị can, chiếm tỷ lệ 14,47% học đến Đại học và sau đại học.

Về nghề nghiệp: Bị can không nghề nghiệp, làm nghề tự do chiếm tỷ lệ tuyệt đại đa số (73%), bị can có nghề nghiệp ổn định chiếm tỷ lệ nhỏ (27%).

Về tiền án, tiền sự: 358 bị can có tiền án, tiền sự, chiếm tỷ lệ 42,82%; có 478 bị can, chiếm tỷ lệ 57,18%, phạm tội lần đầu. Các bị can có tiền án, tiền sự đặc biệt, các bị can có tiền án, tiền sự liên quan đến hành vi buôn bán, vận chuyển trái phép hàng hóa, tiền tệ thường có kinh nghiệm đối phó với Cơ quan điều tra trong quá trình hỏi cung, gây nhiều khó khăn cho công tác hỏi cung bị can.

Về các loại đối tượng tham gia: Các đối tượng buôn lậu chuyên nghiệp cầm đầu các tổ chức, đường dây lớn; doanh nghiệp (tư nhân, Nhà nước, liên doanh) với lợi thế về tư cách pháp nhân, vốn, lợi dụng những sơ hở trong một số chính sách quản lý kinh tế để hoạt động buôn lậu lớn với sự móc nối với những thương gia nước ngoài; người nước ngoài, Việt kiều như bị can Nguyễn Đăng Thảo trong vụ án Buôn lậu xảy ra tại Công ty Cổ phần ô tô Âu Châu. Ngoài ra, còn có một số loại đối tượng khác tham gia tiếp tay cho buôn lậu là chủ các phương tiện vận tải tàu, thuyền, xe ô tô, xe ba bánh tham gia với tư cách vận chuyển hàng lậu thuê cho các chủ hàng; nhân dân vùng giáp ranh biên giới bỏ ruộng nương tham gia với tư cách cửu vạn, khuân vác hàng lậu từ bên kia biên giới về cho chủ hàng; một số thương binh (có cả những xí nghiệp vận tải của thương binh) tham gia vận chuyển, áp tải hàng lậu cho chủ hàng; một số cán bộ tha hoá, biến chất trong các lực lượng có chức năng chống buôn lậu như: Hải quan, thuế, Bộ đội biên phòng và trong lực lượng Công an tham gia với tư cách bảo kê, dung túng cho hoạt động buôn lậu; một số nhân viên Nhà nước như: Người điều khiển các phương tiện giao thông vận tải (lái tàu hoả, lái máy bay, lái tàu thuyền trên biển), nhân viên bưu điện, tiếp viên hàng không cũng tham gia với tư cách là người vận chuyển hàng lậu.

[1] Báo cáo tổng kết công tác năm của Cục Cảnh sát kinh tế, Bộ Công an.

Về đặc điểm tâm lý: Diễn biến tư tưởng, tâm lý của các bị can trong điều tra vụ án buôn lậu thường phức tạp, chịu tác động từ nhiều yếu tố khác nhau như vị trí, vai trò của bị can trong đường dây buôn lậu, kiến thức, kinh nghiệm, đặc điểm nhân thân, tâm lý của bản thân bị can... Trong đó, các bị can đóng vai trò cầm đầu, chủ mưu thường có diễn biến tư tưởng, tâm lý phức tạp nhất, bởi lẽ các bị can này chính là những người tổ chức, hình thành đường dây, được hưởng lợi chính từ hoạt động buôn lậu nên phải đối mặt với mức hình phạt nặng nhất. Cũng phải thấy là, các bị can này thường là các đối tượng buôn lậu chuyên nghiệp, có tiềm lực kinh tế, có quan hệ rộng nên có nhiều thủ đoạn đối phó với CQĐT trong quá trình hỏi cung. Các bị can này thường tỏ ra lì lợm, ngoan cố, tìm nhiều thủ đoạn để trốn tránh khai báo gây khó khăn cho Cơ quan điều tra như bị can Lương Quang Thắng trong vụ án Buôn lậu, Vận chuyển trái phép hàng hóa qua biên giới Việt Nam - Trung Quốc, xảy ra tại Móng Cái, tỉnh Quảng Ninh.

Nhóm thứ hai là các bị can là người thực hành, là các đối tượng trực tiếp tham gia vào các hoạt động buôn lậu như là: Kế toán, thu ngân, thanh toán, vận chuyển, bốc vác hay làm thủ tục hải quan…

Nhóm thứ ba là các đối tượng đóng vai trò người giúp sức, tức là chỉ hỗ trợ quá trình thực hiện hành vi phạm tội buôn lậu như cảnh giới, hậu cần... Điểm chung của những người này là họ thường xuất thân từ người có thu nhập thấp hoặc không ổn định, do vậy dễ bị lôi kéo vào đường dây buôn lậu họ, trình độ văn hoá thấp, là người làm thuê cho các đối tượng đầu nậu. Họ có thể là người thân, bạn bè hoặc là những cư dân ở vùng đường biên, cửa khẩu hoặc là những cán bộ, công nhân, học sinh thất nghiệp, bỏ học, làm nghề tự do... được các đối tượng đầu nậu thuê mướn, rủ rê, lôi kéo. Động cơ phạm tội của họ chỉ là vụ lợi, do đó các bị can này thường tỏ ra thành khẩn hợp tác, ăn năn, hối cải từ sớm, chỉ mong được xem xét giảm nhẹ trách nhiệm hình sự để được về làm ăn, sinh sống với gia đình. Tuy nhiên, cũng có một số bị can tỏ ra lì lợm, ngoan cố, xuất phát từ mối quan hệ với các đối tượng đầu nậu hoặc lo sợ phải chịu hình phạt nặng do tham gia sâu vào đường dây buôn lậu.

Về thủ đoạn phạm tội: Tội phạm buôn lậu hiện nay có tổ chức câu kết chặt chẽ, có tính chất bền vững theo đường dây, có quy mô lớn từ nơi có nguồn hàng đến nơi tiêu thụ, từ trong nước ra nước ngoài và ngược lại. Hoạt động của các đối tượng buôn lậu thường có sự phân công cụ thể rõ ràng ở tất cả các khâu: Mua hàng, vận chuyển, tiêu thụ, thiết lập và xây dựng một mạng lưới tiêu thụ hàng lậu là các đại lý bán buôn, bán lẻ ở nhiều tỉnh, thành phố. Cơ sở tồn tại của đường dây buôn lậu là lợi ích kinh tế cho nên những người thực hiện hành vi phạm tội buôn lậu không từ một thủ đoạn nào.

Để đưa hàng lậu vượt biên, các đối tượng dùng rất nhiều thủ đoạn khác nhau, như là: Lợi dụng những sơ hở thiếu sót và khó khăn trong quản lý đường biên, do số lượng, trình độ, phương tiện của các lực lượng quản lý biên giới như Hải quan, Bộ đội biên phòng còn nhiều hạn chế, chưa quản lý toàn bộ, toàn diện được tuyến biên giới, nên tại nhiều điểm, nhiều lúc trên biên giới, đặc biệt tại những nơi hiểm trở, nhiều sông ngòi, rừng rậm, núi cao còn tồn tại những khoảng trống, kẽ hở nên các đối tượng thường sử dụng phương tiện giao thông cơ động, vận tốc cao để vượt biên.

Bên cạnh đó trong quá trình vận chuyển, các đối tượng thường cất giấu hàng hóa buôn lậu bằng cách gia cố, chế tạo thêm nơi giấu hàng bí mật trên các phương tiện vận chuyển, như: Ca nô hai đáy, hầm chứa dầu, mui xe hai ngăn, lốp xe... hoặc xếp hàng hợp pháp, hàng nặng, hàng bẩn thỉu, thiu thối để lẫn với hàng lậu. Các đối tượng còn dùng hoá đơn tài chính thật và giả để hợp pháp hoá việc nộp thuế, vận chuyển hàng nhập khẩu. Một số doanh nghiệp có chức năng xuất nhập khẩu lợi dụng phương thức vận chuyển hàng hoá bằng công-te-nơ và sự kiểm hoá của hải quan tại kho hàng của mình để nhập lậu một lượng lớn hàng hoá bằng cách khai báo sai tên hàng, chủng loại, số lượng, xuất xứ hàng hoá.

Thủ đoạn che giấu tội phạm buôn lậu cũng ngày càng tinh vi hơn: Khi thuê mướn với các pháp nhân, cá nhân vận chuyển hàng lậu từ nước ngoài về Việt Nam hoặc trong nội địa Việt Nam, các đầu nậu thường đóng gói, niêm phong kỹ lưỡng hàng lậu và không báo hoặc báo không chính xác cho pháp nhân, cá nhân được thuê về ai là chủ hàng, số lượng, chủng loại, đặc điểm hàng lậu. Do đó, khi bị kiểm tra, bắt giữ, các công ty vận chuyển hoặc người điều khiển phương tiện chở hàng lậu thường chỉ thừa nhận là người vận chuyển thuê, không cung cấp những thông tin khác khiến việc mở rộng điều tra gặp nhiều hạn chế; hối lộ, khống chế, đe dọa, dùng vũ lực chống lại lực lượng chức năng; trong trường hợp bị phát hiện trong quá trình vận chuyển hàng lậu, các đối tượng có thể lợi dụng tính cơ động, vận tốc cao của phương tiện vận chuyển để bỏ trốn hoặc tẩu tán, tiêu hủy hàng lậu: Khi bị các cơ quan chức năng phát hiện, bao vây, các đối tượng có thể vứt bỏ hàng lậu hoặc đốt cháy hàng lậu.

Về thủ đoạn trốn tránh khai báo phổ biến của bị can trong điều tra vụ án buôn lậu: Thực tế hỏi cung bị can phạm tội cho thấy, các bị can có nhiều thủ đoạn khai báo khác nhau như: Các đối tượng im lặng, chai lì không chịu khai báo; không thừa nhận hàng lậu là của mình (trong trường hợp khi bị bắt các đối tượng đã vứt bỏ hàng lậu); khai báo gian dối, quanh co không liên quan đến hành vi phạm tội của chúng, cầm chừng, nhỏ giọt, vừa khai báo, vừa thăm dò kết quả, hướng điều tra của cơ quan Công an và khả năng chạy tội của đồng bọn...; đổ lỗi cho khách quan, cho những đối tượng đã bỏ trốn hoặc bị chết; trong nhiều trường hợp, do nhiều nguyên nhân khác nhau, nhiều bị can khi bị bắt giữ lại nhận tội một mình không khai báo đồng bọn, tin tưởng ở tổ chức đường dây sẽ chạy tội, sẽ đối xử tốt với gia đình người thân như trong vụ án buôn lậu thuốc bắc xảy ra tại Lạng Sơn, Hà Nội và một số tỉnh phía Bắc, bị can Lâm Đình Hưng kiên quyết không khai về vai trò chủ mưu của bị can Lâm Đình Hoài trong đường dây buôn lậu.

Việc nghiên cứu đặc điểm nhân thân bị can về giới tính, độ tuổi, trình độ văn hóa, nghề nghiệp, tiền án, tiền sự, về loại đối tượng, đặc điểm tâm lý, đặc điểm thủ đoạn phạm tội, đặc điểm thủ đoạn khai báo phổ biến của bị can trong điều tra vụ án buôn lậu có ý nghĩa quan trọng đối với công tác hỏi cung, giúp Điều tra viên xác định đúng đắn những vấn đề cần làm rõ trong quá trình hỏi cung, lựa chọn cách thức thiết lập sự tiếp xúc tâm lý với bị can cũng như chiến thuật hỏi cung phù hợp, hiệu quả nhất đối với từng bị can trong điều tra vụ án buôn lậu.

Trong những năm qua, công tác hỏi cung bị can phạm tội buôn lậu của lực lượng Cảnh sát kinh tế đã có nhiều kết quả

và ưu điểm đáng ghi nhận. Nhìn chung, các Điều tra viên của lực lượng Cảnh sát kinh tế đã chú ý tuân thủ trình tự, thủ tục tố tụng hình sự trong hoạt động hỏi cung bị can phạm tội buôn lậu như: Triệu tập, trích xuất bị can, mời người bào chữa, người phiên dịch, giải thích quyền, nghĩa vụ, đặt câu hỏi, ghi lời khai, lập biên bản, cho viết bản tự khai. Bên cạnh đó, các Điều tra viên của lực lượng Cảnh sát kinh tế nắm vững chiến thuật hỏi cung, vận dụng linh hoạt, sáng tạo trong quá trình hỏi cung. Ở giai đoạn chuẩn bị, Điều tra viên đã chú ý nghiên cứu hồ sơ vụ án buôn lậu, phân tích, làm rõ vị trí, tính chất mức độ phạm tội của từng bị can, mối quan hệ, mâu thuẫn giữa các bị can, tìm hiểu đặc điểm tâm lý, tính cách, sở trường, nguyện vọng của bị can. Kế hoạch hỏi cung về cơ bản đã xác định được mục đích, yêu cầu, nội dung cần làm rõ, lực lượng, phương tiện cần thiết phục vụ hỏi cung đã được chuẩn bị chu đáo. Các thủ thuật hỏi cung như giáo dục thuyết phục, sử dụng chứng cứ, sử dụng mâu thuẫn, hỏi bất ngờ vào điểm yếu, hỏi cung gián tiếp… đã được phối hợp chiến thuật nhuần nhuyễn, phù hợp với đặc điểm bị can, tình huống hỏi cung. Từ đó, đã giải quyết nhiều tình huống hỏi cung khó, phức tạp như bị can từ chối khai báo, khai báo gian dối, nhiều bị can lúc đầu tỏ ra rất lì lợm, ngoan cố nhưng đến khi kết thúc quá trình hỏi cung thì hoàn toàn *"tâm phục, khẩu phục"* trước các Điều tra viên như các bị can: Lường Quang Thắng, Nguyễn Thị Ngân, Nguyễn Đăng Thảo. Hoạt động kiểm tra, đánh giá, sử dụng kết quả hỏi cung phục vụ điều tra ngày được coi trọng. Các Điều tra viên đã tiến hành kiểm tra, xác minh tỉ mỉ, thận trọng, đánh giá toàn diện, chính xác lời khai của bị can trong điều tra vụ án buôn lậu. Trên cơ sở đó, Điều tra viên đã sàng lọc, phân loại, hệ thống hoá lời khai của bị can để sử dụng hiệu quả phục vụ hoạt động điều tra vụ án buôn lậu. Vì vậy, bị can cung cấp những thông tin có giá trị, giúp chứng minh, làm rõ được các đường dây, đối tượng, phương thức, thủ đoạn, công cụ, phương tiện phạm tội, mặt hàng, lợi nhuận bất chính từ hoạt động buôn lậu… Đồng thời, lời khai của bị can trong điều tra vụ án buôn lậu còn giúp lực lượng Cảnh sát kinh tế khai thác, mở rộng điều tra những tội phạm, đối tượng liên quan đến tội phạm buôn lậu như đưa, nhận hối lộ, lợi dụng chức vụ, quyền hạn khi thi hành công vụ, thiếu trách nhiệm gây hậu quả nghiêm trọng như trong vụ án buôn lậu xảy ra tại Công ty Nhật Cường... Ngoài ra, bị can trong điều tra vụ án buôn lậu còn cung cấp thông tin về những sơ hở, thiếu sót trong công tác quản lý biên giới, quản lý xuất nhập khẩu, quản lý thị trường… góp phần giúp lực lượng Cảnh sát kinh tế phát hiện nguyên nhân, điều kiện phạm tội buôn lậu, từ đó đưa ra yêu cầu, kiến nghị với các cơ quan, tổ chức hữu quan áp dụng các biện pháp khắc phục, phòng ngừa tội phạm buôn lậu.

Tuy nhiên, bên cạnh những ưu điểm và kết quả đạt được, công tác hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu vẫn còn tồn tại một số hạn chế, thiếu sót nhất định, như: Vẫn còn tình trạng Điều tra viên tuân thủ chưa nghiêm, thậm chí là vi phạm pháp luật trong quá trình hỏi cung; hoạt động ghi âm, ghi hình có âm thanh chưa được thực hiện bài bản, thống nhất; tiến độ hỏi cung trong một số vụ án buôn lậu diễn ra còn chậm, chưa đáp ứng kịp thời yêu cầu của công tác điều tra trong nhiều vụ án; kết quả công tác khai thác mở rộng còn hạn chế...; chuẩn bị hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu trong một số vụ án còn bị xem nhẹ, mang tính hình thức, chiếu lệ, chưa đi sâu phân tích

đánh giá thông tin có trong hồ sơ nên chưa phục vụ tốt quá trình đấu tranh ở giai đoạn tiến hành hỏi cung; quá trình chuẩn bị lực lượng, phương tiện phục vụ hỏi cung bị can đôi lúc chưa được tiến hành phù hợp, việc bố trí lực lượng trực tiếp hỏi còn chưa chú ý đến khả năng, trình độ của Điều tra viên dẫn đến hiệu quả cuộc hỏi cung chưa cao; áp dụng chiến thuật hỏi cung đấu tranh với bị can trong điều tra vụ án buôn lậu trong một số tình huống chưa hiệu quả; tư thế, tác phong, quá trình giao tiếp, ứng xử khi hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu của một số Điều tra viên chưa thực sự chuẩn mực; sử dụng đặc tình trại tạm giam phục vụ hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu của lực lượng Cảnh sát kinh tế còn một số hạn chế; kiểm tra, đánh giá lời khai của bị can đôi khi còn chủ quan, không kỹ lưỡng. Những hạn chế, thiếu sót trên ảnh hưởng tiêu cực đến kết quả công tác hỏi cung như là trong suốt quá trình điều tra, không thu thập được lời khai đúng đắn, đầy đủ của bị can, hay bị can nhận tội ở giai đoạn điều tra nhưng lại phản cung ở giai đoạn xét xử… dẫn đến hoạt động điều tra không đi đúng hướng, hiệu quả không cao, phải tạm đình chỉ điều tra, điều tra bổ sung, thậm chí phải đình chỉ điều tra vụ án buôn lậu.

Qua nghiên cứu thấy rằng, những hạn chế, thiếu sót khi hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu nêu trên xuất phát từ nhiều nguyên nhân khác nhau:

Pháp luật liên quan như Luật Quản lý ngoại thương, Thuế, quy định của Bộ Công thương, Bộ Tài chính, Bộ Kế hoạch và Đầu tư, Bộ Tài nguyên và Môi trường trong các vấn đề về các loại mặt hàng, trình tự thủ tục nhập khẩu buôn bán, vận chuyển, cấp giấy phép các loại mặt hàng còn nhiều bất cập. Điều đó dẫn đến vấn đề định tội danh, xác định những vấn đề cần làm rõ trong hỏi cung bị can còn nhiều quan điểm trái chiều.

Thủ đoạn đối phó của các bị can với Điều tra viên trong quá trình hỏi cung bị can ngày càng tinh vi, xảo quyệt. Trong quá trình phạm tội khi còn bên ngoài xã hội, các đối tượng thường tìm hiểu về các biện pháp nghiệp vụ của ngành Công an, khi bị bắt vào các Trại tạm giam, các đối tượng thường được chia sẻ các thủ đoạn để đối phó với các Điều tra viên của lực lượng Cảnh sát kinh tế trong quá trình hỏi cung, từ thủ đoạn đánh giá trình độ, khả năng của Điều tra viên tiến hành hỏi, phán đoán về tài liệu, chứng cứ buộc tội bị can mà Cơ quan điều tra đã thu thập được, các thủ đoạn có thể gây khó khăn cho quá trình hỏi của Điều tra viên. Một trong những lý do thường được các bị can viện dẫn để từ chối khai báo là quyền "Không buộc phải đưa ra lời khai chống lại chính mình, không buộc phải nhận mình có tội" của bị can được quy định tại điểm d khoản 2 Điều 60 Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015. Theo đó, quyền này được hiểu như là "quyền im lặng", bị can có thể từ chối không trả lời câu hỏi, không trình bày theo yêu cầu của Điều tra viên về những vấn đề bị can cho rằng không có lợi cho bị can.

Một số Điều tra viên của lực lượng Cảnh sát kinh tế còn hạn chế về kiến thức pháp luật tố tụng hình sự, pháp luật hình sự liên quan đến hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu; chưa am hiểu về hoạt động ngoại thương, xuất nhập khẩu, gia công hàng hóa với nước ngoài, về cửa khẩu được nhập và không được nhập những mặt hàng kinh doanh có điều kiện. Bên cạnh đó, một số Điều tra viên

hạn chế kiến thức, kỹ năng, thiếu kinh nghiệm thực tiễn áp dụng chiến thuật hỏi cung. Kỹ năng hỏi cung còn thiếu và yếu bao gồm: Kỹ năng quan sát, kỹ năng lắng nghe, kỹ năng hỏi, kỹ năng viết, kỹ năng đánh máy, kỹ năng làm việc theo nhóm…

Hoạt động điều tra, trinh sát hỗ trợ công tác hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu trong nhiều vụ án còn chưa đáp ứng được yêu cầu đề ra; công tác xây dựng và sử dụng đặc tình trại tạm giam phục vụ hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu còn hạn chế, thiếu sót.

Điều kiện cơ sở, vật chất, trang thiết bị phương tiện phục vụ hỏi cung còn thiếu thốn. Về buồng hỏi cung, hiện nay ở trụ sở nhiều Cơ quan điều tra đang thiếu các buồng hỏi cung bị can, đặc biệt là các buồng hỏi cung được trang bị đầy đủ thiết bị ghi âm, ghi hình có âm thanh; công tác sơ kết, tổng kết, chia sẻ kinh nghiệm hỏi cung bị can chưa được coi trọng, tiến hành thường xuyên.

2. Một số giải pháp nâng cao hiệu quả công tác hỏi cung bị can tội phạm buôn lậu

Để nâng cao hiệu quả công tác hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu, trong thời gian tới lực lượng Cảnh sát kinh tế cần tập trung vào những giải pháp như sau:

Thứ nhất, hoàn thiện lý luận về hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu. Lý luận về hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu cần được hoàn thiện trên các cơ sở sau: Dựa trên những quan điểm của Đảng, quy định của pháp luật tố tụng hình sự về công tác hỏi cung bị can để định hướng nghiên cứu lý luận và dựa trên phương pháp luận khoa học của phép biện chứng duy vật; nghiên cứu tham khảo các tài liệu, giáo trình, sách báo, tạp chí, chuyên đề khoa học... bàn về hoạt động hỏi cung ở các quốc gia có mô hình tố tụng tương tự nước ta như Trung Quốc, hay những quốc gia có mô hình tố tụng tranh tụng như Hoa Kỳ, các quốc gia châu Âu; trên cơ sở khảo sát, nghiên cứu thực tiễn hỏi cung bị can của Cơ quan điều tra các cấp trong cả nước. Bên cạnh đó, qua nghiên cứu thấy rằng trên thế giới hiện nay có hai mô hình hỏi cung bị can được sử dụng phổ biến là: Mô hình PEACE được phát triển từ thập niên 1990, hiện đang được sử dụng phổ biến ở châu Âu; mô hình REID được phát triển từ thập niên 1950, hiện đang được sử dụng phổ biến ở Hoa Kỳ. Trong thời gian tới, nên chăng các nhà khoa học cần nghiên cứu hai mô hình hỏi cung trên, xem xét, đánh giá những điểm phù hợp với thực tế nước ta về chiến thuật hỏi cung, kỹ năng lắng nghe bị can, kỹ năng đặt câu hỏi…

Thứ hai, nâng cao chất lượng các hoạt động chuẩn bị hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu. Trước hết, cần nâng cao nhận thức về ý nghĩa, tầm quan trọng của công tác chuẩn bị đối với giai đoạn tiến hành, phải nhận thức rõ chuẩn bị tốt chính là tiền đề cho thành công của quá trình hỏi cung phạm tội buôn lậu. Một vấn đề quan trọng đó là thực hiện tốt các biện pháp thu thập tài liệu, chứng cứ hỗ trợ hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu. Điều tra viên phải chủ động trao đổi với các Trinh sát viên tính toán hoạt động nghiệp vụ trinh sát để không chỉ phục vụ việc phá án, mà còn hỗ trợ cho tiến hành các hoạt động điều tra theo tố tụng sau này, trong đó trọng tâm là hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu. Bên cạnh đó, phải nâng cao chất lượng nghiên cứu hồ sơ vụ án buôn lậu phục vụ hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu với các giải pháp: Điều tra viên cần trang bị

phương pháp, kỹ năng nghiên cứu hồ sơ vụ án buôn lậu. Trong những vụ án buôn lậu có nhiều đối tượng, hành vi phạm tội trong thời gian dài, thủ đoạn phạm tội tinh vi, xảo quyệt, Điều tra viên cần tổng hợp bằng phương pháp sơ đồ mô tả vị trí, vai trò của các đối tượng trong đường dây buôn lậu, thời điểm tham gia đường dây, tỷ lệ ăn chia trong đường dây; sơ đồ quan hệ giữa các đối tượng (gia đình, bạn bè,…) trong đường dây và quan hệ với những đối tượng khác ở ngoài; sơ đồ về đường đi của hàng lậu; sơ đồ về diễn biến hành vi phạm tội buôn lậu của đường dây buôn lậu… Khi cần phải lập sơ đồ diễn biến quá trình hỏi cung bị can và tài liệu chứng cứ để giúp Thủ trưởng, Điều tra viên theo dõi tiến độ của hoạt động hỏi cung, xem vấn đề nào cần làm rõ, vấn đề nào đang đấu tranh, vấn đề nào đã có tài liệu, chứng cứ được củng cố, vấn đề nào chưa có tài liệu, chứng cứ kiểm tra, xác minh, vấn đề nào cần khai thác, mở rộng. Phương pháp này giúp Điều tra viên dễ dàng nắm một cách tổng thể, tiện lợi cho báo cáo và xây dựng kế hoạch hỏi cung. Ngoài ra, Điều tra viên phải đầu tư thời gian, công sức để làm rõ toàn bộ nhân thân, lai lịch, lịch sử bản thân, tiền án, tiền sự cũng như thói quen, sở thích, đặc điểm tâm lý của bị can trong điều tra vụ án buôn lậu làm cơ sở để xác định chiến thuật hỏi cung bị can.

Thứ ba, linh hoạt, sáng tạo vận dụng chiến thuật hỏi cung trong quá trình tiến hành hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu. Khi tiến hành hỏi cung, Điều tra viên phải nhạy bén xác định tình huống hỏi cung; nếu gặp tình huống phức tạp như bị can từ chối khai báo hay khai báo gian dối phải kịp thời xác định chính xác nguyên nhân, trên cơ sở đó mới lựa chọn thủ thuật hỏi cung phù hợp với đặc điểm bị can, nguyên nhân dẫn đến bị can không chịu hợp tác với Cơ quan điều tra. Điều tra viên cần linh hoạt áp dụng các thủ thuật hỏi cung như giáo dục thuyết phục, sử dụng chứng cứ, sử dụng mâu thuẫn, hỏi bất ngờ vào điểm yếu, hỏi cung gián tiếp kết hợp với các dạng câu hỏi như hỏi thẳng, hỏi vòng quanh.

Thứ tư, bồi dưỡng, nâng cao trình độ nghiệp vụ, pháp luật và phẩm chất chính trị cho đội ngũ Điều tra viên của lực lượng Cảnh sát kinh tế: Phải tập trung bồi dưỡng nâng cao trình độ nghiệp vụ nói chung, trình độ về khoa học điều tra hình sự cũng như chiến thuật hỏi cung bị can trong điều tra các vụ án buôn lậu nói riêng, đảm bảo cho các Điều tra viên được trang bị các kiến thức nghiệp vụ chuyên ngành có hệ thống. Cần bồi dưỡng đội ngũ Điều tra viên bằng cách tổ chức các lớp đào tạo bồi dưỡng ở các trường công an, tổ chức hội thảo các chuyên đề, tổ chức tổng kết rút kinh nghiệm ở các đơn vị hoặc tổ chức các lớp, các đợt tập huấn ngắn hạn để nâng cao trình độ cho Điều tra viên. Bên cạnh đó, trong điều kiện mở cửa, hội nhập sâu rộng của đất nước và tính quốc tế của hoạt động buôn lậu, phải rất quan tâm đến việc nâng cao trình độ ngoại ngữ, tin học cho Điều tra viên. Ngoài ra, Điều tra viên cần được bồi dưỡng kiến thức về hoạt động ngoại thương, xuất nhập khẩu, gia công hàng hóa với nước ngoài, về cửa khẩu được nhập và không được nhập những mặt hàng kinh doanh có điều kiện thông qua học tập, bồi dưỡng ở các trường kinh tế hay tham khảo ý kiến của các chuyên gia trong lĩnh vực xuất nhập khẩu như hải quan, thuế, tài chính, các chuyên gia am hiểu về thị trường, mặt hàng lậu…

Thứ năm, chú trọng công tác sơ kết, tổng kết hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu, hoàn thiện lý luận hỏi cung

bị can trong điều tra vụ án buôn lậu. Công tác sơ kết điều tra vụ án buôn lậu phần hỏi cung cần được quan tâm trình bày chi tiết, cụ thể chứ không nên trình bày quá sơ sài, chỉ như viết lại giáo trình, không có ý nghĩa thiết thực. Chú trọng công tác tổng kết theo chuyên đề hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu, đặc biệt hữu ích giải quyết những tình huống thực tế còn gặp nhiều khó khăn, vướng mắc như: Hỏi cung trong vụ án buôn lậu có nhiều bị can, xử lý tình huống bị can ngoan cố từ chối khai báo, khai báo gian dối, tình huống bị can phản cung; phòng chống tiêu cực, bức cung, nhục hình trong hỏi cung bị can…

Thứ sáu, tăng cường cơ sở vật chất, trang thiết bị phương tiện phục vụ hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu tiến tới xây dựng hệ thống cơ sở dữ liệu về vụ án buôn lậu. Trước hết, cần đảm bảo cơ sở vật chất, trang thiết bị phương tiện phục vụ hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu như phòng ghi âm, ghi hình có âm thanh, hệ thống máy ghi âm, ghi hình có âm thanh, hệ thống thiết bị lưu trữ. Hiện nay, kinh nghiệm thực tiễn về hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu được các Điều tra viên tích lũy rất lớn qua quá trình đấu tranh lâu dài với tội phạm buôn lậu. Nhưng vì thuộc các cơ quan khác nhau, các Điều tra viên chưa có nhiều thời gian để giao lưu, gặp gỡ, chia sẻ các kinh nghiệm hỏi cung bị can của bản thân, nhiều Cơ quan điều tra không có tài liệu tham khảo là giáo trình về điều tra tội phạm. Do đó, kiến thức hỏi cung bị can cũng như kinh nghiệm còn tản mạn. Vì vậy, cần thiết phải xây dựng hệ thống cơ sở dữ liệu về chiến thuật hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu trong những tình huống phức tạp để sử dụng. Trước tiên, cần số hóa toàn bộ hồ sơ các vụ án buôn lậu đang được lưu trữ, trên cơ sở đó tổng hợp một hệ thống cơ sở dữ liệu về tội phạm buôn lậu, trong đó phân loại các vụ án theo các tiêu chí: Đặc điểm nhân thân đối tượng phạm tội; thời gian, địa điểm phạm tội; thủ đoạn phạm tội buôn lậu; mặt hàng lậu; tuyến, địa bàn phạm tội buôn lậu… Tiếp đó, xây dựng hệ thống giúp Điều tra viên của lực lượng Cảnh sát kinh tế toàn quốc có thể tra cứu hồ sơ vụ án buôn lậu trực tuyến qua hệ thống mạng nội bộ của lực lượng Công an nhân dân. Một hệ thống vụ án buôn lậu thống nhất, dễ tiếp cận là nguồn thông tin có giá trị, giúp Điều tra viên tham khảo trong quá trình hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu nói riêng, điều tra tội phạm buôn lậu nói chung, khi đó Điều tra viên có thể tìm hiểu trước đây trong cả nước đã có những vụ án buôn lậu nào có mặt hàng, đối tượng, thủ đoạn buôn lậu tương tự, từ đó Điều tra viên có thể tham khảo. Xây dựng cơ sở dữ liệu về chiến thuật hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu trong tình huống bị can từ chối khai báo, khai báo gian dối. Hệ thống cơ sở dữ liệu về vụ án buôn lậu và hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu sẽ giúp Điều tra viên tiết kiệm thời gian, công sức trong quá trình hỏi cung bị can. Bên cạnh đó, hỗ trợ rất nhiều cho quá trình nghiên cứu, giảng dạy về hỏi cung bị can trong điều tra vụ án buôn lậu cũng như điều tra tội phạm buôn lậu trong các trường Công an nhân dân./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Quốc hội (2015), Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội;

2. Quốc hội (2015), Luật Tổ chức Cơ quan điều tra hình sự, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội;

3. Cục Cảnh sát điều tra tội phạm về tham nhũng, kinh tế, buôn lậu, *Báo cáo tổng kết năm của lực lượng Cảnh sát điều tra tội phạm về tham nhũng, kinh tế, buôn lậu từ năm 2012 đến năm 2020.*